

Veliuonos dvaro rūmai, Jurbarko r.
Veliuona manor house, Jurbarkas District

Pavirvyčio dvaro ponų namas, Telšių r.
The house of lords of Pavirvytis manor, Telšių District

Verkių dvaro ansamblis, Vilnius
Ensemble of Verkiai manor, Vilnius

Lentvario dvaro rūmai, Trakų r.
Lentvaris manor house, Trakai District

DVARŲ SODYBŲ ARCHITEKTŪRA ARCHITECTURE OF MANORS

DVARŲ SODYBŲ ARCHITEKTŪRA

Dvarų sodybų architektūra yra labai svarbi Lietuvos architektūrinio paveldo dalis. XV–XIX a. (beveik 500 metų) dvaras buvo feodalinės visuomenės politinio ir kultūrinio gyvenimo, ūkinės veiklos ašis, o dvaro sodyba – pagrindinė gyvenvietė, kurioje rezidavo dvarų savininkai. Kilmingieji sodybose statė išskirtinius pastatus ir gražino jas želdiniais. Sodybų ansamblius, kaip ir sakralinę architektūrą, kūrė žymiausi architektai ir meistrai. Dvarai taip pat augino ir apdirbo žemės ūkio ir miško produkciją, kurią Lietuva tiekė Vakarų Europai, organizavo prekių gamybą, todėl sodybose buvo dideli ūkiniai ir gamybiniai kiemai su pastatais, kur buvo gaminami svaigieji gėrimai ir apdirbama mediena, ar net popieriaus, audinių, kilimų, stiklo ir kitokiomis manufaktūromis. XIX a. pabaigoje Lietuvoje būta apie 3000 dvarų ir jų palivarkų (atskirai stovinčių ūkinių sodybos dalių) – tai stambiųjų (valdžiusių tūkstančius hektarų žemės), vidutinių (valdžiusių 200–800 ha) bei smulkiųjų bajorų (valdžiusių 3–100 ha) sodybos ir bajorų kaimai, vadinamieji bajorkaimiai. Paveldo būta gausaus ir įvairaus (sodybose statyti daugiau kaip 40 įvairių funkcinių tipų statiniai, sodinti sodai, kurti parkai; puošniuose rūmų interjeruose buvo saugoma vertingos baldų kolekcijos, retų spaudinių rinkiniai, turtingos bibliotekos, meno dirbiniai ir darbai). Deja, sovietinės okupacijos metais (1940–1990) valdžia naikino ne tik „prieiškos“ ideologijos dvarininkų klasę, bet ir jų dvarus. Šiandien valstybės registre yra vos 588 sodybų fragmentai.

Iki XVII a. pabaigos dvarų architektūra daugiausia buvo medinė. Rašytiniuose šaltiniuose minimos sodybos, kuriose stovėjo apie 20–30 įvairios paskirties pastatų. Ponų namų, svirnų, lobynų formos ir puošyba savitai atkartoją renesanso ir baroko stiliistiką. Vieno arba dviejų aukštų pastatai buvo sudėtingo tūrio, su mezoniniais, lodžijomis. Juos puošė medinėmis kolonadomis apjuostos galerijos, drožinės durys ir langai, špiliais ir kupolais vainikuoti aukšti stogai. XVII a. pabaigos karai ir suirutės (Lietuva neteko pusės gyventojų, dalies teritorijų) nušlavė ankstyvąją medinę dvarų sodybų architektūrą. XVII a. paveldą reprezentuoja vos keletas mūrinių (mūras atsparesnis negandoms) rezidentinių pilių. Trys jų, Panemunės, Raudonės ir Raudondvario, yra įsikūrusios vaizdingame Nemuno slėnyje, Siesikų rūmai stūkso vidurio Lietuvos lygumose, Biržų bastioninė pilis – netoli Latvijos, prie dirbtinio Širvėnos ežero.

XVII pabaigoje–XVIII a. pirmojoje pusėje stambūs didikai statė barokines mūrines rezidencijas. Puošniausios jų stovėjo pagrindiniuose magnatų dvaruose (Pacų rezidencija Liezne neišliko) ir sostinės prieigose. Sapięgų rūmų ansamblį, pastatytą XVII a. pabaigoje Vilniuje, Antakalnyje, sudaro triaukščiai kvadratiniai (deja, viduje rekonstruoti) rūmai, parkas, kuriame išliko taisyklingo (reguliaraus) sodo žymės bei mažosios architektūros elementai – vartai, tvoros fragmentai, ir puošnus Trinitorių bažnyčios ir vienuolyno kompleksas. Kaimo vietovėse mūrinę barokinę architektūrą reprezentuoja Biliūnų ir Kelmės dvarų sodybų pastatai, tačiau dauguma XVIII a. bajorų liko ištikimi senųjų tradicijų medinei architektūrai. Vertingi Vykinto Vaitkevičiaus, ausi medinių sodybų fragmentai tebėra Vakarų Lietuvoje (Biržuvėnų, Pavirvyčio, Užvenčio dvarų sodybose). Kurtuvėnų dvaro puošnių barokinių formų svirnas patvirtina dailidžių meistriskumą.

XVIII a. pabaigoje–XIX a. pirmojoje pusėje Lietuvoje statytos klasicistinės rezidencijos, kurias projektavo žymiausi to meto architektai Laurynas Gucevičius, Mykolas Knakfusas, Karolis Podčasinskis, Mykolas Angelas Šulcas. Dvarų sodybų kompozicija ašinė, jose yra puošnūs reprezentaciniai kiemai, apsupti peizažinių parkų ir sodų, įspūdingos ūkinės dalys. Rūmai atkartoją antikinės architektūros formas – jie yra vieno arba dviejų aukštų, simetrinės kompozicijos, su portikais fasado centre (Paežerių, Taujėnų, Raguvėlės, Jašiūnų dvarų rūmai). Įspūdingiausias ir didžiausias klasicistinis ansamblis buvo sukurtas Verkiuose šalia Vilniaus (archit. L. Gucevičius ir M. Knakfusas). Vėliava rezidencija buvo pertvarkyta, tačiau pirminis architektų sumanymas aiškus ir šiandien. Mažiau turtingi bajorai statėsi

medinės architektūros dvarų sodybas, kuriose klasicizmo elementai buvo savitai atkartojami medinių pastatų apdailoje. Veliuonos dvaro rūmai – puikus medinio klasicizmo ponų namo pavyzdys.

XIX a. pirmojoje pusėje, be griežto klasicizmo stiliaus, plito ir romantizmas, gražinęs įvairias praeities architektūrinės formas. Itališkų vilų pavyzdžiu buvo statomi rūmai su vienu kampiniu bokštu (Belvederio, Pagryžuvio dvarai), pastatai puošiami arkadomis (Raguvėlės, Panemunio dvarai), gotikai būdingais elementais (Šeduvos, Raudondvario dvarai). Ūkiniai ir gamybiniai statiniai neretai buvo mūrijami iš lauko akmenų, dailinami smulkia skaldos mozaika ir stilinės architektūros elementais.

XIX a. antrojoje pusėje–XX a. pradžioje turtingų bajorų ir verslo žmonių sodybose vyravo istorizmo laikotarpio architektūra. Buvo statomi viduramžių formų pastatai, renesanso, baroko, klasicizmo formos stilizuojamos, derinamos tarpusavyje. Ryškiausias istorizmo architektūros rezidencijos išliko turtingiausių XIX a. Lietuvos didikų grafų Tiškevičių Trakų Vokės, Lentvario, Užutrakio, Palangos dva-

ruose. Jas projektavo iš užsienio pakviesti architektai Leandro Janas Ludwikas Marconi, Józefas Husas, de Waegh'as, Franzas Heinrichas Schwechtenas, o unikalius ir šiandien gausiai lankomus parkus sukūrė garsus prancūzų kraštovaizdžio architektas Edouard'as François André.

Istorijos negandos neaplenkė dvarų sodybų, karai ir suirutės naikino jų grožį ir turtus. Šiandien į sodybas sugrįžta gyvybė. Valstybė, privatūs savininkai ar įmonės restauruoja, atstato ir pritaiko jas visuomenės reikmėms (Siesikų, Pakruojo, Šešuolėlių dvarai). Tai teikia vilčių, kad itin turtingas ir įvairialypis paveldas bus išsaugotas ateities kartoms.

**Teksto autorės: Indrė Kačinskaitė
Dalė Puodžiukienė
Fotografą Sigitas Gaudėža**

ARCHITECTURE OF MANORS

The architecture of manor estates constitutes a significant part of Lithuanian architectural heritage. In the 15–19th century (nearly 500 years), the manor was the centre of political and cultural life and economic activity in feudal society, and the manor estate was the main place of the residence of manor owners. Like sacral architecture, the various buildings on manor estate were designed by the most eminent architects and craftsmen. Manors grew and processed agricultural and forest goods that Lithuania supplied to Western Europe. They also organised the production of goods. Manors therefore had large courtyards with facilities for processing alcohol and timber, and even paper, textiles, carpets, glass and other types of manufactured products. There were approximately 3,000 manors and their granges (distantly standing household units of the manor) in Lithuania at the end of the 19th century. These were manors estates and the so-called settlements of noblemen (Lith. *bajorakaimis*) that belonged to large noblemen (owning thousands of hectares of land), medium-sized noblemen (with 200–800 hectares of land) and minor noblemen (with 3–100 hectares of land). The heritage constituted a great variety of architecture (over 40 various types of buildings of different functions, gardens and parks; magnificent interiors of mansions sheltered valuable furniture, collections of rare printed material, rich libraries, and works of art.) During the Soviet occupation (1940–1991), the government unfortunately destroyed not only the class of landlords, who were accused of having a “hostile” ideology, but also their manors. There are now barely 588 fragments of manor estates listed on the national register.

The architecture of manors was mainly wooden until the end of the 17th century. Written sources refer to manor estates with 20–30 buildings of various functions. The shapes and decorations of the manor houses, barns and storehouses of the landlords echoed the style of the Renaissance and the Baroque. Complex one or two-storey buildings were constructed with mezzanines and loggias, and complemented with galleries belted by wooden colonnades, carved doors and windows, and steeple- and dome-topped high roofs. By the end of the wars and upheavals of the 17th century (Lithuania then lost half of its population and some parts of the territory), the early wooden architecture of manors had been swept off the face of the earth. Only a few stone manor houses (since stone is more resistant to disasters) represent the heritage of the 17th century. Three of those manor houses are located in the towns of Panemunė, Raudonė and Raudondvaris in the picturesque valley of the Nemunas River, another stands in the town of Siesikai on the flatlands of central Lithuania, and the castle of the town of Biržai sits near Širvėna Reservoir not far from the border with Latvia.

At the end of the 17th century through the first half of the 18th century, major noblemen built Baroque-style stone residences. The most splendid of them stood on the main manors of barons (the Pacas family residence in the town of Jieznas was not preserved) and the outskirts of the capital city. The mansions of the Sapiega family, which were constructed in Antakalnis at the end of the 17th century, consists of three-storey square mansions (unfortunately, nothing is left of the original interior), a park that has preserved details of a planned garden and small architectural elements (gates and fragments of fences), and a splendid complex consisting of Trinitors' Church and a monastery. Manor buildings in the settlement of Biliūnai and the town of Kelmė represent the Baroque style stone architecture used in rural areas. However, the majority of landlords in the 18th century remained devoted to the wooden architecture of the old tradition. The most valuable fragments of wooden manor estates have been preserved in the western part of Lithuania (manor estates in the settlements of Biržuvėnai and Pavirvytis and the town of Užventis). The splendid Baroque style barn of the manor in the town of Kurtuvėnai is evidence of the mastery of carpenters.

In Lithuania the end of the 18th century through the first part of the 19th century was the period of Classicistic residences, which were designed by L. Stuoka-Gucevičius, M. Knakfus, K. Podczaszynski and M.A. Šulcas, the most famous architects of the time. Manor estates that have been arranged in an axis have splendid representative courtyards surrounded by scenic parks and gardens and include impressive household facilities. These manors repeat the shapes of antique architecture: one or two-storey symmetric arrangements with porticos in the centre of the facade (manor houses in the settlements of Paežeriai and Raguvėlė and the towns of Taujėnai and Jašiūnai.) The most impressive and largest Classicistic ensemble was built outside Vilnius in Verkiai (architects L. Gucevičius and M. Knakfus.) The residence was later transformed but the initial idea of the architects remains clear to this day. Less wealthy noblemen in Lithuania built wooden manor estates in which the Classicistic style was reflected in the finish of the wooden buildings. A manor house in the town of Veliuona is a perfect example of the Classicistic wooden house of a landlord.

Romanticism, which brought various architectural shapes of the past back to life, was spreading alongside the strict Classicistic style in the first part of the 19th century. Following the fashion of Italian villas, mansions had a single corner tower (manors in the settlements of Belvederis and Pagryžuvis) and buildings were decorated with arcades (manors in Raguvėlė and Panemunė) and elements characteristic of Gothic style (manors in the towns of Šeduva and Raudondvaris.) Household and industrial stone buildings would often be made of rocks from fields and finished with mosaics of fine rubble and elements of stylistic architecture.

In the second half of the 19th century through the beginning of the 20th century, manor estates owned by rich landlords and businesspeople were dominated by the architecture of the Historicism period. Buildings featured the forms of the Middle Ages and shapes of the Renaissance, and Baroque and Classicistic periods were refined and combined. The most significant residences with features of the period of Historicism were built at the manors of the wealthiest Lithuanian noblemen of the 19th century—the family of Count Tiškevičius—in Trakų Vokė (a part of the city of Vilnius), the town of Lentvaris, Užutrakis (a part of the town of Trakai), and the town of Palanga. These buildings were designed by architects invited from abroad: Leandro Jan Ludwik Marconi, Jozef Huss, de Waegh and Franz Heinrich Schwechten, and the unique parks that are visited by many people to this day were created by the famous French landscape architect Edouard François Andre.

The disasters of the past have not spared manors; wars and upheavals destroyed their beauty and wealth. Manor estates are currently being brought back to life, however. The government, private owners, or companies are renovating, rebuilding and adapt manor estates for public purposes (manors in the towns of Siesikai, Pakruojis and Šešuolėliai). This offers hope that this rich and diverse heritage will be preserved for future generations.

**Written by Indrė Kačinskaitė
Dalė Puodžiukienė
Photos Sigitas Gaudėža**

Kurtuvėnų dvaro svirnas, Kelmės r.
Granary on Kurtuvėnai manor, Kelmė District